

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА В ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ

DIDACTIC GAMES AS A MEANS OF VOCABULARY ENRICHMENT FOR CHILDREN WITH GSU

Стаття присвячена аналізу проблеми розвитку словникового запасу дітей із ЗНМ засобами дидактичних ігор. Мовленнєвий дизонтогенез, зокрема наявність у дитини загального недорозвинення мовлення, ускладнює процес її спілкування з однолітками та дорослими, а в умовах навчання в закладі загальної середньої освіти створює труднощі під час оволодіння читанням та письмом. Дослідники зауважують, що дітям із ЗНМ характерні не лише порушення звуковимови, недорозвинення фонематичного слуху, порушення граматичного ладу, а також і виражене відставання у формуванні словника. Специфіка мовленнєвої діяльності дітей із ЗНМ полягає в тому, що пасивний словниковий запас значно перевищує активний: вони розуміють значення слів, але не вміють правильно їх використовувати у власному мовленні. Обмеженість активного словника простежується в тому, що дитина позначає одним словом кілька різних предметів, які пов'язані відповідною ситуацією або зовнішньою схожістю. У дітей із ЗНМ незначний запас таких частин мови, як прикметники, займенники, прислівники, їм властиві великі труднощі при актуалізації дієслів і прикметників, а також у процесі побудови розгорнутих висловлювань. Тому формування словника в дітей із ЗНМ не втрачає актуальності.

Науковці пропонують різні засоби збагачення словникового запасу, до яких належать і дидактичні ігри. Логопеди завдяки дидактичним іграм закріплюють, уточнюють і активізують дитячий лексикон. Словесні дидактичні ігри сприяють розвитку видових, родових понять, засвоєнню узагальнених значень слів, помітно урізноманітнюють словниковий запас на частиномовному рівні. Дидактичні ігри також позитивно впливають на формування мисленнєвої діяльності та самостійності в розв'язанні завдань, розвивають вміння уважно слухати педагога і чітко формулювати свої думки. Таким чином, такі ігри є ефективним засобом збагачення словника в дітей із ЗНМ.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, дидактичні ігри, корекційна робота, словниковий запас, спілкування.

The study deals with the analysis of the vocabulary enrichment issue for the children with GSU by the means of didactic games. Speech dysontogenesis, in particular, the presence of a children's general speech underdevelopment, complicates the process of their communication with peers and adults, and causes difficulties while mastering reading and writing under the conditions of studying at secondary school. Some researchers point out that children with GSU are characterized not only by sound-speech disorders, phonemic hearing underdevelopment, grammatical disorders, but they also have got marked delay in vocabulary formation. Speech specific features for children with GSU concern with passive vocabulary that significantly exceeds the active vocabulary: they comprehend words' meaning, but they do not know how to use them correctly in their own speech. Active vocabulary limits can be noticed when a child designates with one word several different objects connected by the corresponding situation or external similarity. Children with GSU have a small vocabulary of such parts of speech as adjectives, pronouns, adverbs, and they have got great difficulties in actualizing verbs and adjectives, as well as in the process of making extended statements. That is why vocabulary development for children with GSU does not lose its relevance.

Scientists offer various means of vocabulary enrichment, including didactic games. Thanks to didactic games, speech therapists consolidate, refine and activate children's vocabulary. Verbal didactic games contribute to the development of species and generic concepts, the assimilation of generalized word meanings, and significantly diversify the vocabulary at the part-language level. Didactic games also have a positive effect on the formation of thinking activity and independence in solving tasks, develop the ability to listen carefully to the teacher and clearly formulate one's thoughts. Thus, such games are an effective means to enrich the vocabulary of children with GSU.

Key words: general speech underdevelopment, didactic games, correction, vocabulary, communication.

УДК 376-056.264:[37.02:796]
УДК 376.5:376.334.015.3-053.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.13>

Шостак О.О.,

канд. філол. наук,
ст. викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені професора Т.І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Багате і добре розвинене мовлення слугує засобом повноцінного спілкування. Лексика як найважливіша частина мовленнєвої системи має велике загальноосвітнє та практичне значення. Багатство й активність словника – ознака високого рівня розвитку мовлення дитини. Однак діти із загальним недорозвиненням мовлення мають бідний словниковий запас. При вступі до школи з'ясовується, що вони не розуміють лексичне значення слів, не вміють правильно вживати слова, відтак мають обмежені уявлення про оточуючий світ. Тому незаперечною вбачаємо необхідність пошуку та подальшого використання результативних прийомів і методів формування словника в дітей із ЗНМ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психолого-педагогічні особливості дітей із ЗНМ розглядають на сучасному етапі такі українські вчені: Л. Андрусишина, Н. Бондаренко, І. Брушневська, Ю. Волошина, О. Гуменюк, К. Зелінська-Любченко, С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Марченко, Ю. Рібцун, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шеремет. Можливості розвитку словникового запасу в дітей із ЗНМ вивчають Н. Базима, Ю. Богачук, В. Бондар, Т. Гайван, Н. Голуб, М. Городиська, С. Дарда, Т. Довженко, С. Заплатна, В. Золотоверх, Л. Лепеха, С. Макарова, Л. Немикіна, С. Потапенко, І. Середа, В. Сікорська та ін. Огляд відповідних наукових досліджень дозволяє відзначити

те, що на сьогодні апробовано різноманітні методи та прийоми щодо формування лексики в дітей із ЗНМ.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Надалі залишається актуальною проблема пошуку ефективних шляхів розвитку словникового запасу в дітей із ЗНМ. Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічного досвіду згаданих вище науковців дає нам підстави визначити протиріччя між необхідністю розвитку словника в дітей із ЗНМ і недостатнім використанням такого корекційного методу, як дидактична гра.

Мета статті – з'ясувати роль дидактичних ігор у процесі збагачення лексики в дітей із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу. Науковці зауважують, що дидактичні ігри – це ігри навчальні, спрямовані на розширення, поглиблення і систематизацію уявлень дітей про навколишній світ, формування пізнавальних інтересів та розвиток пізнавальних здібностей. Дидактична гра – багатопланове, складне педагогічне явище. Вона є ігровим методом та формою навчання дітей, і самостійною ігровою діяльністю, і засобом всебічного виховання. Основу дидактичної гри складає органічний взаємозв'язок діяльності та цікавого засвоєння знань.

Організація дидактичних ігор для дітей з особливими освітніми потребами здійснюється логопедом у трьох основних напрямках: підготовка до проведення дидактичної гри, власне її проведення та аналіз. Т. Докучина вказує, що дидактичні ігри можна проводити на логопедичних заняттях з усією групою, з підгрупою та індивідуально з кожною дитиною із ЗНМ [2].

Докладніше розглянемо характеристики дидактичних ігор як засобу розвитку словникового запасу дітей із ЗНМ. Учені зазначають, що дидактичні ігри – поширений метод словникової роботи. Як стверджує Н. Кудикіна, багаторазово беручи участь у грі, дитина міцно засвоює знання, якими вона оперує. Розв'язуючи розумове завдання у грі, дитина вправляється в довільному запам'ятовуванні та відтворенні, у класифікації предметів чи явищ за спільними ознаками, у виділенні властивостей і якостей предметів, у визначенні їх за окремими ознаками [6]. Дидактичні ігри використовують для закріплення словника вихованців (іменники, прикметники, займенники, числівники, дієслова, назви кольору, математичні, просторові поняття, прийменники). Завдяки цим іграм розвивається мовлення, пам'ять, увага, логічне мислення, закріплюється культура поведінки в освітньому закладі, навички спілкування з однолітками.

Зупинимось докладніше на словесних дидактичних іграх. Т. Довженко звертає увагу на те, що вони побудовані на словах і діях гравців. У таких іграх діти із ЗНМ вчать, опираючись на наявні уявлення про предмети, поглиблювати знання

про них, оскільки в іграх потрібно використовувати набуті раніше знання за нових обставин. Діти самостійно розв'язують різноманітні інтелектуальні завдання, описують предмети, виділяючи характерні ознаки, відгадують за описом, знаходять ознаки подібності та відмінності, групують предмети за різними властивостями, знаходять алогізми в судженнях тощо [1].

Т. Довженко для зручності використання словесних ігор у педагогічному процесі пропонує умовно поєднати їх у чотири основні групи [1]. До першої з них входять ігри, за допомогою яких формують уміння виділяти суттєві (головні) ознаки предметів, явищ: «Відгадайка», «Магазин», «Радіо», «Де був Тарас?», «Так – ні»

Другу групу складають ігри, що використовуються для розвитку в дітей із ЗНМ умінь порівнювати, зіставляти, помічати алогізми, робити правильні висновки: «Схожий – несхожий», «Хто більше помітить небилиць?» тощо.

Дидактичні словесні ігри, за допомогою яких розвивається вміння узагальнювати та класифікувати предмети за різними ознаками, об'єднати в третю групу: «Кому що потрібно?», «Назви три предмети», «Назви одним словом» та ін.

В особливу, четверту групу, виділені ігри на розвиток уваги, кмітливості, швидкості мислення, витримки, почуття гумору дітей із ЗНМ: «Зіпсований телефон», «Фарби», «Літає – не літає», «Білого та чорного не називати» тощо.

Зі словесних ігор дуже цікавими для розвитку словника дітей із ЗНМ В. Золотоверх називає ігри-припущення: «Що було б?» або «Що б я зробив...», «Ким би хотів бути і чому?», «Кого б вибрав у друзі?» тощо. Дидактичний зміст гри полягає в тому, що перед дітьми ставиться завдання і створюється ситуація, що вимагає осмислення подальшої дії. Ігрове завдання закладено в самій назві «Що було б?» або «Що б я зробив...». Ігрові дії визначаються завданням і вимагають від дітей доцільної передбачуваної дії відповідно до поставлених умов або створених обставин [3].

Починаючи гру, логопед каже: «Гра називається “Що було б?” Я почну, а продовжуватиме кожен з вас. Слухайте: “Що було б, якби раптом зникла електрика в усьому місті?”. Діти висловлюють припущення констативного або узагальнено-доказового характеру. До перших належать припущення: «Стало б темно», «Не можна було б гратись», «Не можна читати, писати», які діти висловлюють, виходячи зі свого досвіду. Більш змістовні відповіді: «Заводи не могли б працювати – наприклад, випікати хліб», «Зупинилися б тролейбуси, і люди запізнилися б на роботу».

Ці ігри вимагають умінь співвіднести знання з обставинами, встановлення причинних зв'язків. У них міститься і змагальний елемент: «Хто швидше зрозуміє?». Діти люблять такі ігри

і вважають їх «важкими іграми», що вимагають вміння «подумати» [3].

Ігри на зразок «Що б я зробив, якби був чарівником» – це ігри, які закликають до здійснення мрії, пробуджують уяву. Проводяться вони подібно до попередньої гри. Починає логопед: «Якби я була чарівником, я зробила б так, щоб усі люди були здорові». Діти різні, і різні у них мрії: одні хочуть бути блогерами, інші – лікарями, щоб усі були здорові (мабуть, наслідуючи приклад логопеда), треті – хочуть бути теж логопедами. Особлива цінність цих ігор у тому, що в дітей із ЗНМ у процесі гри відбувається активізація і збагачення словника [3].

Ігри-загадки широко використовують як словесні ігри в процесі словникової роботи з дітьми із ЗНМ. На сучасному етапі загадки, загадування та відгадування, розглядаються як вид навчальної гри. Основною ознакою загадки є вигадливий опис, який потрібно розшифрувати (відгадати та довести). Сам опис лаконічний і нерідко оформлений як питання чи закінчується ним. Зміст загадок складають об'єкти навколишньої дійсності. Головна особливість загадок полягає в логічному завданні. Способи побудови логічних завдань різні, але вони активізують інтелектуальну діяльність дитини. Дітям подобаються ігри-загадки. Необхідність порівнювати, пригадувати, думати, здогадуватися приносить радість розумової праці. Розгадування загадок розвиває здатність до аналізу, узагальнення, формує вміння розмірковувати, робити висновки. У результаті роботи над іграми-загадками в дітей із ЗНМ розвивається активний словник, відбувається збагачення словникового запасу [5].

В. Іванова та В. Малишевська підкреслюють, що в процесі логопедичних занять із використанням дидактичних ігор діти із ЗНМ навчаються набагато успішніше тим навичкам, які зазвичай важко засвоюють за умов повсякденного спілкування [4].

Т. Докучина вказує, що деякі дидактичні ігри мають сюжет, вимагають розігрування ролей. Так, у грі «Магазин іграшок» є продавець та покупці. Багато дидактичних ігор не мають сюжету і полягають лише в розв'язанні певного завдання. Але і в цих іграх зміст черпається з уявлень дітей із ЗНМ про оточуючий світ і пов'язаний із завданнями мовленнєвого розвитку. Іноді й до безсюжетних ігор вводиться образ, наприклад, загадки загадає казковий персонаж [2].

Самостійне використання слів, засвоєних на логопедичних заняттях і в дидактичних іграх, здійснюється в побутовому спілкуванні дітей із ЗНМ. Роль логопеда при цьому полягає в організації змістовного спілкування, в увазі до мовлення дітей, до його словникового складу, до того, щоб

дитина використовувала все багатство накопиченого лексикону. У закладах освіти логопеди активно використовують різні види дидактичних ігор для розвитку словникового запасу дітей із ЗНМ. Слід лише зазначити, що підбирати ігровий матеріал потрібно відповідно до індивідуальних і вікових особливостей дітей та до завдань словникової роботи.

Висновки. Таким чином, дидактичні ігри використовують для розв'язання всіх завдань мовленнєвого розвитку. Вони сприяють закріпленню й уточненню словника, формуванню навичок словотворення, побудови зв'язних висловлювань, формують пояснювальне мовлення. Дидактичні ігри допомагають розвитку видових, родових понять, засвоєнню слів у їхніх узагальнених значеннях. У цих іграх дитина потрапляє до ситуацій, коли вона змушена використовувати набуті мовленнєві знання та словник у нових умовах. Отже, дидактичні гри – це ефективний засіб збагачення словникового запасу, оскільки завдяки діалектичності, емоційності проведення та зацікавленості дітей вони дають можливість багато разів вправляти їх у повторенні необхідних словоформ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довженко Т.О. Роль ігор та ігрових прийомів в процесі формування лексики дітей з загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол. : Ю. Д. Бойчук (голов. ред.), Т. Ю. Маркіна, Л. Є. Перетяга]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 99–104.
2. Докучина Т. О. Індивідуальний підхід до проведення дидактичних ігор з дітьми з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. № 9 (2). С. 56–64.
3. Золотоверх В. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Дефектологія*. 2014. № 4. С. 18–22.
4. Іванова В. П., Малишевська В. О. Дидактичні ігри в логопедичній роботі. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції, (14 квітня 2017 р., м. Суми) / М-во освіти і науки України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка, Навчально-науковий ін-т фізичної культури, кафедра логопедії ; Управління освіти і науки Сумської міської ради ; [редкол. : А. А. Сбруєва, Г. Ю. Ніколаї, В. С. Бугрій та ін.]. Суми : ФОП Цьома С.П., 2017. С. 67–71.
5. Кирилович О. Дидактична гра як один із способів збагачення словникового запасу молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 9 (14). С. 126–130.
6. Кудикіна Н. Теорія ігрової діяльності дітей : монографія. Київ : НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка. 2012. 235 с.